

VİŞNE BAHÇESİ

Doç. Dr. Ö. Aydın SÜER

"Vişne Bahçesi"ni yazma düşüncesi, Çehov'da 1901 yılında doğmuş, oyun 1903 yılı başlarında tamamlanabilmiştir. Yazarı en çok zorlayan sorun, oyunun türü olmuştur. Çehov oyunu bir "komedi" olarak yazmış, fakat Moskova Sanat Tiyatrosunun afişlerine oyun "dram" olarak geçmiştir. Yanlıklık, çağdaşlarının Çehov'u yeterince anlayamamalarından kaynaklanmıştır. Baş kahraman soylu Ranevskaya'nın çekici ve güzel bir kadın olması, geçmişe bir acıma ve sempati olarak algılanmış, temsilcisi olduğu soylu düzenin yıkımında çağdaşları, Rus yaşamının ağır bir dramını görmüşlerdir. Fakat Çehov başka görüşteydi: oyunuyla o, baş kahramanların trajik değil, gülünç olduklarını vurgulamak istiyordu. Bu kahramanların kişisel dramları bir acıma duygusu yaratmamalıydı. Çünkü bunlar basit, derin duygu ve düşüncelere sahip olmayan yozlaşmış, tarihe karışmakta olan asalak tiplerdi.

Oyun ilk kez 17 Ocak 1904 de oynanmıştır. Başlangıçta Maksim Gorkiy'de oyunu tam olarak değerlendirememiş, ve 1903 Ekiminde K. P. Pyatkiskiy'e şunları yazmıştır: "Çehov'un oyununu dinledim. Okunurken fazlaca etkilemiyor. Onda yeni birşey de yok. Hiç bir şey ?-ruh hali, düşünceler, tipler, onun daha önceki oyunlarından farklı değil¹.

Gorkiy'in bu değerlendirmesini, yazarın o dönemde tüm umutlarını Bolşeviklere bağlamasıyla ve bunların dışında yaratılmış bir kahraman] kabullenememesiyle açıklayabiliriz.

Fakat oyunun değeri daha sonra anlaşılır. Örneğin Nemiroviç-Dançenko şöyle yazar: "Çehov ve ince mesajı, olağanüstü yumuşak çizgileri anlaşılammıştır. Çehov gerçekçiliğini bir sembole erişirmiş ama oyuncular yapıtın bu ince dokusunu kavrayamamışlardır"²

Gerçekte, soylu yuvalarının yıkılmasına ilişkin yapıtlar daha önce de 19. yüzyıl Rus edebiyatında önemli bir yere sahiptirler. Önce Turge-

1 A. Turkov-A.P. Çehov i ego vremya. Moşkva. 1980. s. 389.

2 A. Çehov. Povesti i Rasskazi, Moskovskiy Raboçiy. 1979. s. 398

nev "Babalar ve Çocuklar" da (1861), özellikle de İvan Gonçarov "Ob-lomov'da (1859) da bu konuyu gerçekçi ve çarpıcı bir biçimde ele almışlardır. Fakat aradan hızlı bir toplumsal değişim süreci geçmiş, 1861 de yapılan toprak reformları sonuçsuz kalmış, soylu yuvalarının yıkımı son aşamasına varmıştır. Toplumda yeni tipler, özellikle de girişimci işadamları ve devrimi savunan kişiler ortaya çıkmıştır. İşte, hiç bir zaman belirli bir ideolojinin yandaşı olmamakla övünen Çehov, bu tarihsel dönemi çarpıcı, gerçekçi fakat önyargısız bir biçimde ortaya koymuştur. Zaten kahramanların, hangi kesimden olurlarsa olsunlar, olumlu ve olumsuz özellikleri birarada taşıyan sıradan kişiler oluşları, oyunun bu gerçekçi yönünü belirlemektedir.

Çehov'un daha önceki oyunlarında insanlar, ağır ve tekdüze yaşamdan mutsuz, geleceğe yönelik umutlar taşıyan kişilerdir." "Vişne Bahçesinde ise artık insanların beklentileri gerçekleşmekte, yeni birşeylerin olduğu hissedilmektedir. Bu yenilik, artık yalnızca hayallerde ve karmaşık önzelerde değil, yaşamın seyrindedir³.

Toplumsal yaşamın tarihsel değişimi belirginleşmekte, soyluların yaşamlarını simgeleyen vişne bahçelerinin devri kapanmakta ve geçmişmiş karışmaktadır. Vişne bahçelerinin sahipleri artık yaşama ayak uyduramamakta, pratikten yoksun ve kararsız kalmaktadırlar. Fakat o dönemde bu kişisel özellikler tarihsel bir anlam taşımaktadır. Bu insanlar yeniktirler ve tarihin akışına kendi duygularından daha fazla boyun eğmektedirler. Vişne bahçesinin satışını tüm olanaklarına karşın engellemeye çalışmamalarının nedeni belki de budur.

Oyunda yok olmakta olan bahçe sahibi soyluları Lyubov Andreyevna ve erkek kardeşi Gayev temsil ederler. Lyubov Andreyevna oğlu ırmakta boğulduktan sonra beş yılını Paris'te, sevdiği değersiz bir adamın yanında geçirmiştir. Son derece hesapsızdır, parasını har vurup harman savurmaktadır. Bahçesinin satılığa çıktığı gün evinde balo verecek kadar da düşüncesizdir. Olaylar karşısında aniden duygulanarak göz yaş dökmekte, ama hemen unutarak eski kaygısız ruh haline bürünmektedir. Buna karşın çevresindeki kişilere sert ve acımasız değildir ve izleyicide/nefret uyandırmamaktadır. Bahçe satıldıktan sonra yine Parise, bir daha görmek istemediğini söylediği sevgilisine, bir kez daha kızını terk ederek gider. Elindeki parası ona çok kısa bir süre yetebilecek ama o buna aldırılmaz bile.

3 G. Byaliy. Çehov i Russkiy Realizm. Sovetskiy Pisatel. 1981. s. 95.

Ranevskaya'nın ağabeyi Gayev, yaşamı boyunca çalışmanın ve sorumluluğun ne olduğunu bitmemiştir. Yalnızca bilardo oynamayı düşünmekte, sık sık tutarsız konuşmalar yapmakta, azarlanmakta ve susturulmaktadır. Vişne bahçesinin satışına asla izin vermeyeceğini belirtir, ama bunu önlemek için hiç bir girişimde bulunmaz.

Maksim Gorkiy bu iki kardeşi tanımlarken onların, bir çocuk gibi egoist ve yaşlılar gibi tükenmiş olduklarını belirterek, şöyle der.: "Onlar zamanında ölememiş, çevrelerinde olup bitenleri görüp anlayamadan can çekişen, yeniden yaşama katılabilme gücünden yoksun asalaklardır"⁴.

Vişne bahçesini eski sahiplerinden satın alan Lopahin, "Oblomov"daki Ştolts tipini anımsatan girişimci bir tiptir ve Rusya da toprak beylerinin yerini alan burjuvazinin temsilcisidir. Fakat okuyucuda, diğer yazarlarda, örneğin Dostoyevskiy ve Gorkiy'de sık rastlanan acımasız burjuva imajını uyandırmamaktadır. Gerçi eski bir toprak kölesinin oğlu olan Lopahin de baloda bir an kendinden geçer ve müzisyenlere: "Herşey benim istediğim gibi olacak! Yeni beyiniz, vişne bahçesinin yeni sahibi geliyor. Herşeyin parasını ödeyebilirim!" diye bağırır⁵.

Dürüst insanların azlığından, çalışmanın gerekliliğinden samimi olarak söz eder. Ama bu anlık bir coşkudur. Lopahin Ranevskaya'yı gerçekten sevmekte ve acımaktadır. Vişne bahçesinin satışını önleyebilmek için her türlü çabayı göstermiştir. Lopahin geçiş dönemi insanıdır ve vişne bahçesinin kendisine mutluluk getirmeyeceğini hissetmekle birlikte, bu ani değişime de hazırlıklı değildir. Lopahin'in şu sözleri ondaki huzursuzluğu, geleceğine olan güvensizliğini açıkça belirtir: "Ah, bütün bunlar bir an önce geçse, mutsuz yaşamlarımız hemen değişebilse!"⁶

Lopahin'in yumuşak ve dürüst kişiliği ile üstlendiği rolün acımasızlığı arasındaki çelişki hemen farkedilir. Çehov bu çelişkiyi tarihsel yasaların değişmezliğini vurgulamak için bilerek yaratmış olsa gerek. Zira Lopahin, diğer yazarlarda olduğu gibi hırslı, acımasız bir kişi olarak verilseydi, vişne bahçesinin eski bir kölenin oğlunun eline geçmesi tarihsel yasalarla değil, Lopahin'in kişiliği ile açıklanabilir, bu da oyunun gerçekçi gücünü azaltabilirdi.

Oyunda uşaklar ilginç tipler oluştururlar. Köylülerin köylülüklerini, efendilerin de efendiliklerini bilmeleri gerektiğini savunan yaşlı uşak Firs,

4 A. Turkov. A.P. Çehov i ego vremya. Moskva. 1980. s. 389.

5 A. Çehov. Povsti i rasskazi. Moskovskiy Raboçiy 1979. ». 379.

6 A.g.e. s. 376.

köylülere özgürlük verilmesine de karşıdır. Balo sırasında, "Eskiden bizim balolara hep baronlar, generaller, amiraller gelirdi, şimdi ise posta memuru ile istasyon müdürünü çağırıyoruz da, onlar bile gelmeye pek hevesli olmuyorlar." derken soylu sınıfın toplumdan silinişini vurgulamaktadır. Oyunun sonunda hasta bir biçimde ölüme terkedilmişken bile efendisi Gayev'in ne giydiğini, üşütüp üşütmediğini düşünmektedir. Onun efendilerine olan bağlılığı Puşkin'in "Yüzbaşının Kızı" yapıtındaki Uşak Saveliç'i anımsatmaktadır. Sonu ise Oblomov'un uşağı Zahar gibi acıdır. Zahar Oblomov'un ölümünden sonra, dilenmeğe başlamıştır! Bu durum o dönemin serf-bey ilişkileri için karakteristiktir. Serfler beylerine körü körüne boyun eğmekte, anlamsız ve güç bir yaşam sürmekte, beylerinin yıkılışı ile ortada kalmaktadırlar. Fırs'ün oyunun sonunda söylediği "Yaşam geçip gitti, sanki hiç yaşamamış gibiyim." sözleri tüm yaşamları boyunca eğitimden, insanca bir yaşamdan, özgürlükten payını alamamış tüm serfler için söylenmiş gibidir.

Bu arada beylerin karakterlerinin olumsuz yönlerini de almaktadırlar. Örneğin genç kuşak Yaşa, kendisini beş yıldır göremeyen annesinin ziyaretinden rahatsız olacak kadar yozlaşmıştır.

Oyunda Rusya'nın geleceğini "gedikli" öğrenci Petya Trofimov temsil etmektedir. Ranevskaya'nın "*yüce ruhlu" olarak tanımladığı Petya, pek çok olumlu özelliğe sahiptir. Akıllı, sağlam karakterli bir kişidir. Herkes onun sözlerine değer vermektedir. Lopahin bile onun etkisiyle yaşamın güzel ve temiz olması gerektiğini söyler. Trofimov, çalışmanın, gerçeği arayanlara yardımcı olmanın gerektiğini söyler. Ona göre, Rusya'da çok az kişi görevini yapmaktadır. Aydınları ise acımasızca eleştirir; aydınlar uşaklara "sen" diye hitap etmekte, köylülere hayvan gibi davranmakta, bilimden çok az söz etmekte, iyi öğrenim görmemekte, az okumakta ve sanattan pek anlamamaktadırlar. Hepsi ciddidir, asık yüzlüdür, yalnızca önemli şeylerden söz etmekte, felsefe yapmakta ama bu arada işçiler kötü beslenmekte, yataksız olarak 30-40 kişi bir arada yatmakta, her yerde böcekler, pislik, rutubet ve ahlaksızlık kol gezmektedir.

Trofimov'un aydınları lafazanlıkla ve etkinsizlikle suçlaması, onun kişiliğini Turgenev'in "Babalar ve Çocuklar" yapıtında aydınları etkinsizlikle suçlayan devrim yandaşı Bazarov'a yakınlaştırmaktadır.

Trofimov sık sık üniversiteden atılmaktadır. Başından çok şey geçmiş, çok yer görmüştür ama yüreği hep umutla doludur. Yaklaşan mutluluğu görüp görememek de onun için önemli değildir.

Gerçekte Trofimov'un kişiliği oldukça belirsiz çizilmiştir. Devrim yandaşı olduğu anlaşılan ve biraz da alaylı olarak çizilen bu tip Çehov'un bu kişilere olan yaklaşımını da ortaya koymaktadır. Çehov tüm yaşamı boyunca bu kişileri ahlaksal olarak toplumdaki kişilerden üstün tutmuş, fakat etkinliklerini ve Rusya'ya getirecekleri düzeni her zaman kuşku ile karşılamıştır. Bu yalnızca Çehov için değil, Tolstoy, Turgenev ve Dostoyevskiy gibi diğer, büyük yazarlar için de geçerlidir. Bu yaklaşım, aynı zamanda Sovyet eleştirisine her zaman bu yazarlara karşı bir eleştiri, ya da yazarın kahramanlarını ve toplumsal düşüncelerini yanlı olarak yorumlama için bir dayanak oluşturmuştur.

Gerçekten de Trofimov'u olumlu özelliklere sahip bir kahraman olarak değerlendirmek, ama henüz topluma yararlı bir etkinlikte bulunmamış olmasını ve yalnızca sözde kalmasını da göz ardı etmemek gerekir.

Oyunun sonunda Pişçik'in beyaz kil bulunan topraklarının yirmi-dört yıllığına İngilizlerce kiralanması da Batı sermayesinin Rusya'ya girişini vurgulayan önemli bir olgudur.

Çehov'un yirminci yüzyıl başlarında Rus yaşantısını büyük bir ustalıklarla ve gerçeklikle gözler önüne seren "Vişne Bahçesi", iyi bir değerlendirme yapılabilmesi için, o dönem Rusya'sının tarihini, toplumsal koşullarını, yazarın sanatını ve dünya görüşünü iyi bilmeyi gerektiren güç bir yapıt olarak değerlendirilmelidir.